

DORIVOR OQ VA QORA (SUSAME) KUNJUTNING SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI

Abdurahimova Muhabbatxon Alijonovna

FarDU Zootexniya va agronomiya kafedrası o'qituvchisi

Tursunaliyev Shoxijaxon Zokirjon o'g'li

FarDU Zootexniya va agronomiya kafedrası o'qituvchisi

Botirova Gulzoda Baronjon qizi

FarDU talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7222077>

Annotatsiya. *Kunjut (Sesamum) - kunjutdoshlar oilasiga mansub bir va ko'p yillik utsimon o'simliklar turkumi, moyli ekin. 19 turi ma'lum. Vatani - Afrika. O'rta Osiyoga Hindistondan olib kelingan. Dehqonchilikda bahori ekin bo'lgan bir yillik madaniy turi - Hindiston kunjuti (S.indicum L.) Hindiston, Xitoy, Jan-Sharqiy Osiyo, Afrika, Eron, O'rta Osiyoda va boshqa mamlakatlarda ekiladi.*

Kalit so'zlar: o'simlik, gul, barg, meva, urug', dori,

HEALING PROPERTIES OF MEDICINAL WHITE AND BLACK (SESAME) SESAME

Abstract. *Sesame (Sesamum) is an annual and perennial plant belonging to the Sesamaceae family family of plants, oilseed. 19 types are known. Homeland - Africa. to Central Asia Imported from India. Indian sesame (S. indicum L.), a one-year cultivated type that is a spring crop in agriculture, is cultivated in India, China, South-East Asia, Africa, Iran, Central Asia and other countries.*

Key words: plant, flower, leaf, fruit, seed, medicine,

ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА ЛЕКАРСТВЕННОГО БЕЛОГО И ЧЕРНОГО (КУНЖУТА) КУНЖУТА

Аннотация. *Кунжут (Sesamum) — однолетнее и многолетнее растение, принадлежащее к семейству кунжутных. семейство растений, масличные. Известно 19 типов. Родина - Африка. в Среднюю Азию Кунжут индийский (S.indicum L.) — однолетний культурный вид, яровая культура в сельском хозяйстве, возделывается в Индии, Китае, Юго-Восточной Азии, Африке, Иране, Средней Азии и других странах.*

Ключевые слова: растение, цветок, лист, плод, семя, лекарство

KIRISH

Kunjut (Sesamum) - kunjutdoshlar oilasiga mansub bir va ko'p yillik utsimon o'simliklar turkumi, moyli ekin. 19 turi ma'lum. Vatani - Afrika. O'rta Osiyoga Hindistondan olib kelingan. Dehqonchilikda bahori ekin bo'lgan bir yillik madaniy turi - Hindiston kunjuti (S.indicum L.) Hindiston, Xitoy, Jan-Sharqiy Osiyo, Afrika, Eron, O'rta Osiyoda va boshqa mamlakatlarda ekiladi. Yer yuzida K. ekiladigan maydonlar 6,1 mln.ga, o'rtacha hosildorlik 3,9 s/ga, yalpi hosil 2,9 mln. t (1999). O'zbekistonda 1998 yil 2,85 ming ga yerga ekilgan, sug'oriladigan yerdarda hosildorlik 8-10s/ga.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Kunjutning o'q ildizi tuproqqa 1 m chuqurlikka kirib boradi. Poyasi tik o'sadi, balandligi 50-150 sm, 4-6 ta uzun yon shoxlar chikaradi. Bargi oddiy, bandli, yakkayakka yoki qarama-qarshi joylashgan, tukli. Guli barg qo'ltig'ida 1- 3 ta bo'lib joylashgan, 5 bargli, gul-tojibarglari

birbiriga qo‘shilgan, rangi pushti, binafsha, oq, o‘zidan changlanadi. Mevasi ko‘sakcha, cho‘ziq, yassi, tukli. Bir tupda 20-300 ko‘sakcha bo‘ladi. Ko‘sakchasi 2 yoki 4 chanoqli. O‘z 3-5 sm. Ko‘sakchasi pishganda qirralaridan chatnab, urug‘i sochiladi. Bitta ko‘sakchada 80 tagacha urug‘ bo‘ladi. 1000 dona urug‘i vazni 2-5 g Urug‘ining rangi och yoki to‘q jigarrang, goho oq va qora. Kunjut issiqsevar, yorug‘sevar, qisqa kun o‘simligi. Urug‘i 15-16° da unib chiqadi. Maysasi -G da nobud bo‘ladi, o‘sov davrida harorat 15° dan past bo‘lsa, o‘shidan to‘xtaydi. O‘shish davri 90-110 (120-150) kun. Kunjutning eng qimmatli moyli ekinlardan, urug‘i tarkibida 65% moy, 16-19% oqsil, 16-17% azotsiz moddalar mavjud. Kunjut moyi yarim kuriydi, yod soni 103-112 ga teng, zaytun moyidan ham ustun turadi. Presslab olingan kunjut moyi iste‘mol uchun, oziq-ovqat sanoatida, konserva va qandolatchilik mahsulotlari ishlab chiqarish, tabobat, parfyumeriyada ishlatiladi. Afrikada bargi ovqatga solib iste‘mol qilinadi. Tozalangan va maydalangan urug‘iyuqori navli holvalar (taxin) tayyorlashda, non yopishda ishlatiladi 1-rasm.

TADQIQOT NATIJALARI

Kunjut kunjarasida 40% oqsil, 8% moy bo‘ladi, mollarga ozuqa sifatida beriladi. Kunjut sur tuproqli, unumdor, dondukkakli ekinlardan bo‘shagan yerdarda mo‘l hosil beradi. Kunjut ekiladigan yerga ekishdan oldin gektariga 10-15 t to‘ng, 60–80 kg fosfor, 20–30 kg azot solinadi, yer chuqur (25-30 sm) haydaladi, kech ko‘klamda (may oyida) keng qatorlab ekiladi, qator orasi 60-70 sm, ekish chuq 3-5 sm, ekish me‘yori 1 ga yerga 5–6 kg urug‘ (1,5-2,0 mln.

dona) ekiladi. O'suv davrida 2-3 marta kultivatsiya qilinadi, ikki marta har gektaga 40–50 kg dan azot berib qo'shimcha oziklantiriladi. Gullashiga qadar 1 -2 marta, gullash davrida 2marta suv beriladi. Kunjut pishganda sarg'ayib barglari to'kiladi, pastki ko'sakchalari oldin yetiladi. Vaqtida hosil yig'ilmasa ko'sakchalar chatnab urug'i to'kilib ketadi. O'roq mashinasida o'rib yig'ib olinadi, o'rilgan kunjut bog'lari xirmonda quritiladi, qo'lda yanchiladi. Navlari: O'zbekistonning hamma viloyatlaridagi tomorqa, dehqon vafermer xo'jaliklarida kunjutning Toshkent 122, Seraxs 470, Kubanets 55 navlari ekiladi. Dorivor oq va qora (susame) kunjutning urug'lari ming yillar davomida oziq-ovqat va moy manbai sifatida ishlatilgan. Kunjut urug'i dunyodagi eng qadimgi madaniy o'simliklardan biri va insoniyatga ma'lum bo'lgan eng qadimgi ziravorlardan biridir. Susan urug'lari oq, sariq (oltin deb ham ataladi), jigarrang, qizg'ish yoki qora bo'lishi mumkin. Butun kunjut urug'lari ishlatiladi va tug'ralgan, maydalangan, tozalangan, qovurilgan va kukun shaklida. Susan pastalari (masalan, tahini) ham keng tarqalgan. Susan urug'larining ozuqaviy qiymati ishlatiladigan navlarga qarab farq qilishi mumkin. Oq (och kulrang, fil suyagi) va qora ikkita asosiy rangdir. Qora kunjut urug'lari asosan Xitoy va Tailandda ishlab chiqariladi. Meksika, Gvatemala, El Salvador oq kunjutning etakchi ishlab chiqaruvchilari qatoriga kiradi. Qora urug'lar Yaponiya, Xitoy va boshqa Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida ko'proq mashhur. G'arbiy va Yaqin Sharqda engilroq rangdagi kunjut urug'lari ishlatiladi. Qora kunjut urug'lari - qobiqsiz. Va agar siz qobiqni olib tashlasangiz, yadrolarning o'zi ham qora ekanligini ko'ramiz. Oq kunjut urug'lari - qobiqli. Qobiqli urug'lar oq rangga ega. Jigarrang kunjut urug'lari ham bor, lekin qobiq ostida ular ham oq rangga ega. Qora kunjut biroz achchiq, lekin undan sifatli yog' hosil qiladi. Qora kunjutdan ma'lum turdagi guruch, sabzavotlar va salatlar tayyorlashda foydalaniladi. Qora va oq kunjut urug'lari tofu, shirinliklar, shirinliklar, salatlar, ziravorlar, soslar, piroglar va marinadlarda ishlatiladi. Ayniqsa, qora kunjut urug'lari kuchli ta'mga ega bo'lgan sabzavotlarni tuzlash uchun ishlatiladi. Oq kunjut urug'lari boy, yong'oqli ta'mga ega va odatda kek, non, kekler va konfetlar kabi shirin retseptlarda ishlatiladi. Oq kunjut urug'lari nozik xamir ovqatlar uchun ko'proq mos keladi. Qora kunjut urug'lari kuchliroq ta'mga ega. Oq urug'lar kamroq aniq, yumshoqroq ta'mga ega. Biokimyoviy xossalari Qora urug'larda uglerod va uglevodlar miqdori oq urug'ga qaraganda ko'proq. Qora kunjutda A va B vitaminlari ko'proq bo'ladi. Qora va oq kunjut urug'larida lizindan tashqari muhim aminokislotalar mavjud. Qora kunjutda taxminan 20,82% protein va 48,40% yog' mavjud. Oq kunjutda oqsillar, yog'lar va suv miqdori qora urug'larga qaraganda ko'proq. Oq urug'larda E, K va C vitaminlari ko'proq bo'ladi. Oq kunjutda taxminan 22,20% protein va 52,61% yog' mavjud. Ozuqaviy qiymati. Qora kunjutda jigarrang yoki oq urug'larga qaraganda ko'proq antioksidantlar mavjud. Qora urug'lar ayniqsa lignanlar va fitosterollarga boy. Ikkala turdagi kunjut urug'larida mavjud bo'lgan fitosterollar xolesterin hosil bo'lishiga to'sqinlik qiladi va qondagi xolesterin darajasini pasaytirishga yordam beradi.

MUHOKAMA

Kunjutlarning barcha turlari sesaminol, sesamolinol va sesamolin kabi antioksidantlarga boy. Dorivor xususiyatlari qora kunjut urug'lari ayniqsa temirga boy, shuning uchun kamqonlik va zaiflikdan aziyat chekadiganlar uni o'z dietasiga kiritishlari mumkin. An'anaviy xitoy tabobatiga ko'ra, jigar va ko'z o'rtasida bog'liqlik bor. Jigar qon bilan ta'minlash orqali ko'zlarning ishlashini ta'minlaydi. Qora kunjut urug'lari bu funktsiyani yaxshilashi mumkinligiga ishoniladi. Xitoy va Ayurveda tibbiyotiga ko'ra, qora kunjut urug'ini iste'mol qilish sochlarning oqishi, ko'rishning xiralashishi va quloqlarda jiringlash kabi qarish bilan bog'liq ba'zi alomatlarni

kechiktirishi yoki hatto yo'q qilishi mumkin. Susan urug'larining barcha turlari erkin radikallarning hujayralarga ta'sirini neytrallaydi va erkin radikallarning shakllanishiga to'sqinlik qiladi, ular surunkali kasalliklarning rivojlanish xavfini kamaytiradi.

XULOSA

Susan urug'ining qobig'ida kaltsiy va boshqa minerallar mavjud. U olib tashlanganda, kaltsiy va boshqa foydali minerallarning taxminan 90% yo'qoladi. Shuning uchun, qobiqsiz urug'lardan foydalanish yaxshidir. Ikkala turdagi urug'lar tarkibida antioksidantlar, vitaminlar (B1, selen), tola va minerallar (mis, marganets, kaltsiy, fosfor, magniy, temir, sink, molibden) mavjud bo'lib, kaltsiyning muqobil manbai sifatida sut allergiyasi bo'lgan odamlar tomonidan iste'mol qilinishi mumkin. Qora urug'lar muhim oziq moddalarga boyroq va katta dorivor xususiyatlarga ega bo'lsa-da, oq urug'lar ham juda to'yimli. Lazzat farqlari unchalik katta emas, shuning uchun oq va qora kunjut urug'lari taomning ozuqaviy qiymatini oshirish uchun birgalikda ishlatiladi.

REFERENCES

1. Милаханова С.А, Ю.А.Дударь «Выращивание и использование целебных растений» Нальчик 1990.
2. Курмуков А.Г, Белолипов И.В. Дикорастущие лекарственные растения Узбекистана. Монография. Ташкент. 2012. - С.
3. Alimova R.A., Sagdiev M.T. O'simliklar fiziologiyasi va biokimyosi. Qo'llanma. Toshkent. 2013.
4. O'.Ahmedov, A.Ergashev, A.Abzalov, M.Yulchiyeva, D.Mustafakulov. Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi va ekologiya «tafakkur-bo'stoni» nashriyoti Toshkent – 2018
5. Б.Ё.Тўхтаев, Э.Т.Аҳмедов Доривор ўсимликларни ўстириш ва етиштириш. Нашриёт уйи “тасвир” – 2021
6. Hojimatov Q., Olloyorov M. ,O'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari va ularni muhofaza qilish, T., 1988;
7. Xoliqov K., O'zbekiston janubidagi dorivor o'simliklar, T., 1992;
8. Teshaboyev, N., Abduraximova, M., Eshpulatov, A., & Mahkamova, D. (2021, July). Ecological culture is a demand of today. In Конференции.
9. Saminov A., Komilov H., Nasriddinova D. Na'matak (rosa) ning siz va biz bilmagan dorivorlik xususiyatlari //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D6. – С. 7-12.
10. Абдурахимова М. А. Dorivor o'simliklarning o'sishi va rivojlanishi va dorivor xususiyatlaridan foydalanish //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D3. – С. 35-42
11. Интродукция, свойства и выращивание лекарственного растение стевия в условиях ферганского долины
12. Turdaliev A. T. et al. Influence of irrigation with salty water on the composition of absorbed bases of hydromorphic structure of soil //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2022. – T. 1068. – №. 1. – С. 012047.
13. Yusupova Z., Saminov A., Sayramov F. Salvia-l marmarak turkumi vakillarining o'zbekistonda tarqalishi, hayotiy shakllari va ishlatilishi //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D6. – С. 13-19.

14. Saminovich M. B., Gulomatovna X. N., O'G'Li S. A. A. Petrushka o 'simligini yetishtirish va undan oqilona foydalanish //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D3. – С. 259-262.
15. Тешабоев, Н., Муқимов, З., & Абдурахимова, М. (2021, August). The effect of yield between cotton rows: <https://doi.org/10.47100/conferences.v1i1.1351>. in research support center conferences (no. 18.06). research support center conferences stone gravely black gray soils
16. Saminov A., Ismoiljonova D., Rahmataliyeva M. Dorivor sut qushqo'nmas osimligining foydali xususiyatlari va undan oqilona foyalanish //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D4. – С. 155-159.
17. Saminov A., Ne'matova D., Aliyeva M. Dorivor rozmarin o 'simligini ko 'paytirish va undan sohalarda samarali foydalanish //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. D6. – С. 79-82.
18. Spiritual and moral criteria as a symbol of perfection da Abdurahimova, MA Abdurahimova Экономика и социум, 27-31
19. M Abdurahimova, Z Rajavaliyeva, M Alijonova ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11 (9), 614-617 Deep processing on cotton